

ЖАЛАЙ А. В., АНДРІЙЧЕНКО Ю. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ “СМЕРТЬ” В ІСПАНСЬКІЙ ПАРЕМІОЛОГІЇ

Статтю присвячено дослідженню лексико-семантичних засобів вираження концепту “СМЕРТЬ” в іспанській мові, зокрема на паремійному рівні.

Ключові слова: концепт, смерть, паремія, паремійна одиниця прислівного типу.

Статья посвящена исследованию лексико-семантических средств выражения концепта “СМЕРТЬ” в испанском языке, в частности на паремийном уровне.

Ключевые слова: концепт, смерть, паремия, паремийная единица пословичного типа.

The paper analyzes lexico-semantic devices of expressing the “DEATH” concept in the Spanish language, at the paroemiac level in particular.

Key words: concept, death, paroemia, paroemiac unit of proverbial type.

Концепт “СМЕРТЬ” так само, як і концепт “ЖИТТЯ” утворює один з основних універсальних концептів мовної картини світу. Дана стаття присвячена вивченню вищезазначеного концепту, тобто є її **об’єктом**, а **предметом** дослідження виступає аналіз процесу функціонування та вираження концепту “СМЕРТЬ” на паремійному рівні іспанської мови.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю більш детально розглянути та розрізнити усі можливі аспекти такого широкого концепту, як концепт “СМЕРТЬ”.

Мета статті – класифікувати понятійні компоненти лінгвокультурного концепту “СМЕРТЬ”.

Матеріалом дослідження слугують фразеологізми, прислів’я та приказки з іспанських фразеологічних словників та інтернет-сайтів.

Наукова новизна полягає у дослідженні концепту “СМЕРТЬ” у контексті паремій, які відображають іспанську мовну картину світу.

Концепт – це згусток культури в свідомості людини; те, у вигляді чого культура увіходить у ментальний світ людини, він характеризується шаровою будовою і складається з актуального семантичного шару, пасивного шару (додаткових смислів) та етимологічного смислового шару. Іншими словами, термін “концепт” ми вживаємо відносно семантичного утворення, оформленого певною одиницею конкретної мови [1:40; 2:8–9]. У Лінгвістичному енциклопедичному словнику представлено наступне визначення терміну *концепт*: Поняття (концепт) – явище того ж порядку, що і

значення слова, але яке розглядається в дещо іншій системі зв'язку; значення у системі мови, поняття у системі логічних відношень і форм, які досліджуються як мовознавством, так і логікою [3:344]. А. Вежбицька пропонує розглядати концепти як інструменти пізнання зовнішньої дійсності, які повинні бути описані засобами мови у вигляді деяких пояснювальних конструкцій [4:33].

Термін *паремії*, за Л. Б. Савенковою, розуміються як замкнуті стійкі фрази (прислів'я та приказки), які є маркерами ситуацій чи відношень між реаліями [5:3].

Концепт “СМЕРТЬ” може мати багато значень, зокрема, три основні з них: біологічне – завершення процесу життєдіяльності людини; філософське – розуміння кінцевості буття з точки зору емпіричного рівня знань; релігійне – розуміння завершення земного шляху з точки зору релігії.

Загадки життя і смерті, проблеми безсмертя душі – питання, які хвилюють людину. Але все значення смерті, її визначення, її розуміння полягає в тому, щоб вирішити проблеми, пов'язані з життям: зрозуміти, у чому сенс життя, як потрібно жити, для чого жити, як прожити своє життя так, щоб не було відчуття незадоволеності, відчуття непотрібності, невдалості. Звернення до проблеми смерті має моральну цінність тоді, коли смерть розглядається як підсумок життя, його загальна сумарна оцінка, як досягнення глибинних основ людського існування.

Життя і смерть – вічна проблема людського існування. І вона ж – одвічна суперечка між прагненням людини до морально гідного життя і тлінністю його фізичного існування.

Отже, надаємо найзагальніше визначення концептуальної лексичної одиниці *la muerte* – “смерть – це кінець життя”. При цьому синонімічний ряд може також бути представлений такими словами, як *fin, desaparición, fallecimiento, deceso, defunción*, які у свою чергу, так само відображатимуть ідею кінця та припинення життя [6].

Наступним визначенням є визначення у біологічному сенсі концепту *la muerte* – припинення життєдіяльності організму та його загибель. Оскільки біологія дуже тісно пов'язана з медициною, концепт “СМЕРТЬ” буде представлений в іспанській мові ще ширшим синонімічним рядом: *mortandad, mortalidad, agonía, estertor, coma, fenecimiento, perecimiento* [6]. Також до зазначеного аспекту можна віднести лексичні одиниці та словосполучення, які пов'язані з

вищезгаданим визначенням та можуть бути класифіковані, як різновиди природної смерті – *muerte senil, consunción, insuficiencia cardiorrespiratoria, síncope, ataque, apoplejía, embolia, embolia cerebral, trombosis, infarto, infarto cardíaco, paro cardíaco, asfixia, shock, catalepsia, inanición, epidemia, plaga* [6].

Окрім різновидів смерті виділяють наступні фази смерті: *agravamiento, agonía, estertor, respiración jadeante, sudor frío, pérdida de conciencia, debilidad del pulso, extremidades frías, mirada opaca, dilatación pupilar, muerte, enfriamiento, rigidez cadavérica, lividez cadavérica, manchas verdosas o flictenas, saponificación, putrefacción, descomposición, momificación* [6].

У філософському сенсі визначення концепту “СМЕРТЬ” звучить так: смерть – це не відсутність життя, а його закінчення, завершення. Тому смерті протистоїть не життя, а народження. Філософія це спосіб вираження певного світогляду, а отже вона завжди тяжіє до експресивності. Експресивність у свою чергу пов’язана з численними яскравими образами та перифразами:

hora suprema, sueño eterno, el más allá, la eternidad, el otro mundo [6].

Релігія так само, як і філософія дає досить туманне тлумачення концепту “СМЕРТЬ”. Проте будь-яка зі світових релігій базується на постулаті про вічне життя, який відображає загальне концептуальне бачення людьми сутності їх буття. Оскільки більшість світових релігій засновано на вірі у існування нематеріальної душі, у релігійному сенсі смерть трактується як лише загибель тіла, а подальші варіанти існування стають можливими завдяки формі духу чи наступного переродження у новому тілі. Зважаючи на таке визначення, концепт “СМЕРТЬ” може бути представлений наступними антонімічними словосполученнями: *la vida eterna, la vida celeste, la vida después de la muerte, eternidad, la resurrección, el paraíso, la gloria, el infierno* [6].

Ми розглянули основний зміст та засоби вираження концепту “СМЕРТЬ” на лексико-семантичному рівні. Перейдемо до висвітлення концепту на фразеологічному рівні.

Найпоширенішими фразеологізмами, що виражають концепт “СМЕРТЬ” є ті фразеологічні одиниці (ФО), які містять слово *muerte*: *buena muerte* (легка смерть, “смерть праведника”; помер з чистою совістю); *la muerte del cebón, del cerdo, del cochino, del gocho, del gorrino, del guarro, del lechón, del marrano, del pavo, del puerco*

(смерть, яка нікого не засмутила); *como la muerte de un marrano, como la muerte de un perro* (собаці – собача смерть); *dar muerte* (вбити когось); *estar a la muerte* (бути при смерті); *muerto hasta las uñas* (бути холодним (про покійника)); *dar por muerto* (вважати загиблим); *doblar a muerto* (дзвонити у дзвін (за померлим)) [7;8].

Однак, варто зазначити, що більшість ФО, які містять слово *muerte* і *muerto* не мають безпосереднього відношення до концепту “СМЕРТЬ”, наприклад: *muerte civil* (позбавлення громадянських прав); *muerte chiquita* (конвульсія, спазм); *muerte pelada* (лисий); *la muerte de un obispo* (дуже рідко); *a muerte* (до кінця); *odiar a uno de muerte* (смертельно когось ненавидіти); *dejar a uno a muerte o a vida* (кинути напризволяще); *perseguir de muerte* (безжально переслідувати); *sentir de muerte* (сильно страждати); *de mala muerte* (поганський); *no acordarse más que de la muerte* (перестати думати про когось); *llorar la muerte de su abuelo* (очі, які постійно сльозяться); *tomarse la muerte por su mano* (діяти усупереч розсудливості); *como la muerte* (смертельний сум); *como la muerte, que no respeta a nadie* (він ні перед чим не зупиниться); *más flaco que la muerte* (худий, як тріска); *más miserable que la muerte* (скупий); *más negro que la muerte* (недобрий); *más muerto que vivo* (ледь живий); *caerse muerto de gozo* (бути на сьомому небі від щастя); *caerse muerto de risa* (помирати від сміху); *caminar para el muerto* (бути відважним); *cargar con el muerto* (звалити на себе щось неприємне); *contar con los muertos* (зовсім забути про когось); *dejar muerto* (вразити когось); *estar muerto por* (дуже чогось хотіти); *hacer el muerto* (відпочивати лежачи на спині); *hacerse el muerto* (прикинутись дурником); *oler a muerto* (терпіти явну поразку); *quedarse muerto* (оціпеніти); *ni muerto ni vivo* (безслідно зникнути); *y no atestiguo con muertos* (чиста правда); *como los muertos en sus tumbas* (мовчазний; холоднокровний); *más solo que un muerto* (самотній); *caer como muerto* (звалитись від втоми) [7; 8].

Так само як і ФО зі словами *muerte* і *muerto*, переважна частина ФО, що містять компонент *morir* також не мають безпосереднього відношення до концепту *la muerte – a morir* (твердо); *morir(se) por uno* (обожнювати когось); *irse muriendo* (дуже повільно пересуватись); *que me muera si* (щоб мені провалитись) [7; 8].

Тепер наводимо приклади, що демонструють свою приналежність до концепту “СМЕРТЬ”: *morir uno bien* (померти з гідністю); *morir uno vestido* (померти насильницькою смертю) [7; 8].

Проаналізувавши використання концепту “СМЕРТЬ” на фразеологічному рівні, поступово переходимо до аналізу на паремійному рівні.

Більшість культур світу має подвійне трактування тих чи інших життєвих явищ. Те саме стосується і явища смерті. Багато народів негативно сприймають це явище і розуміють його невідворотність. Проте, потрібно зазначити, що незважаючи на цей факт, дух народу завжди прагнув бути вищим за смерть і боровся з нею завдяки гумору та іронії – ***la muerte es tu verdadera amiga, es la unica que te saca de los problemas; la muerte es tu amiga, te libera de la prisión de vida; la muerte es la única mujer que viene a buscarte para que te quedes siempre con ella*** [9; 10].

Існує безліч прислів'їв та приказок, які відображають двобічне ставлення людей до смерті, дехто боїться її, а дехто – навпаки чекає: ***la muerte no hay que temerle ni buscarla, únicamente esperarla; la muerte es un castigo para algunos, para otros un regalo, y para muchos un favor*** [9; 10]. Такі прислів'я та приказки ставали закликком не боятись смерті, а смиренно чекати на її прихід, аби гідно померти – ***no temas a la muerte, deja que ésta te acaricie; incierto es el lugar donde la muerte te espera, espérala pues en todo lugar; no hay peor muerte que morir sin dignidad*** [9; 10].

Осмислення неминучості смерті, відображено у прислів'ях: ***la muerte es lo único seguro que tenemos en la vida; para todo hay remedio, menos para la muerte; todo tiene solución menos la muerte; la muerte tiene los pies rápidos; vivir es ir muriendo y nacer es empezar a morir; todos los días morimos un poco*** [9; 10].

Смерть у багатьох культурах виступає як певна вища сила, перед таїнством якої усі рівні – ***todos los caminos llevan a la muerte; si el dinero es fuerte, más lo es la muerte; ni el más rico ni el más fuerte, se han librado de la muerte; la muerte todas las cosas iguala; la muerte a nadie perdona; igualdad, solo ante la muerte*** [9; 10].

Крім класичного концептуального зображення сценаріїв смерті, дедалі популярнішим стає вираження концепту “СМЕРТЬ” у тотальному сенсі, за допомогою сталих виразів ***fin de civilización, fin del mundo*** та ***apocalipsis***. Ці поняття йдуть пліч-о-пліч з процесом еволюції людства та наукових революцій. Чим більше людство пізнає світ, тим більше розширюється понятійний аспект концепту “СМЕРТЬ”.

Приклади, що подавалися вище, мають безпосереднє відношення до концепту “СМЕРТЬ” та в основі своїй містять головне концептуальне слово MUERTE. Слід додати, що група паремій з ключовим словом MUERTE є чисельною та відображає широкий понятійний спектр концепту *la muerte*. Загалом було проаналізовано близько 200 паремій даного типу.

Далі будуть наведені приклади використання паремійних одиниць прислівникового типу (ПОПТ), що базуються на лексичному компоненті MORIR: *a mal vivir, mal morir; antes huir que morir; a quien enferma para morir, ningún remedio puede servir; a quien vive pobre por morir rico, llámale borrico; comamos y bebamos que mañana moriremos; de abrigado a nadie vi morir, de desabrigado sí* [11]. Ця група є також достатньо чисельною, проте вона значно поступається групі з концептуальним словом MUERTE. Кількість проаналізованих паремій – близько 90.

Наступною групою ПОПТ є група з лексичним компонентом MUERTO. Дана група стоїть практично на одному рівні з першою групою, приблизна кількість розглянутих ПОПТ – 170: *de los muertos no se hable sino bien; el casado en su casa, y el muerto en la mortaja; el muerto a la sepultura y el vivo a la travesura; el muerto al pozo, y el vivo al gozo; el muerto cuando lo cargan se hace el pesado; el muerto delante y la gritería atrás; el muerto en la guerra no sacó ningún provecho; el muerto es del mar cuando la tierra lejos está; el muerto se asusta del degollado; el muerto y el arrimado, a los tres días apestan; el muerto y el ausente, no son gente* [11].

Окрім згаданих лексичних одиниць MUERTE, MUERTO і MORIR, існують ще й такі лексико-семантичні елементи, котрі можуть прямо, а можуть опосередковано називати явище смерті чи певну її сторону. Вони діють за принципом асоціації і виступають відносними синонімами до концепту “СМЕРТЬ”. Так одним із цих синонімів є слово SUEÑO – *el sueño más profundo que existe; sueño eterno; la muerte es hermana del sueño; el sueño es una muerte corta; la muerte es un sueño largo* [11].

Базовими лексико-семантичними елементами у вираженні концепту “СМЕРТЬ”, як ми бачимо при аналізі паремійного рівня, є іменники MUERTE і MUERTO, а також дієслово MORIR. Непрямі концептуальні слова, а саме згадане вище слово SUEÑO, змальовує альтернативний варіант вираження концепту *la muerte*.

У цілому, лінгвокультурний концепт “СМЕРТЬ” розуміється як певний суперечливий процес, який з одного боку руйнує, з іншого – дає початок чомусь новому. Концепт “СМЕРТІ” та концепт “ЖИТТЯ” є яскравим прикладом філософського закону єдності та боротьби протиріч, який є основною рушійною силою будь-якого розвитку. Для декого смерть та життя можуть бути навіть синонімами, адже смерть може трактуватись як початок вічного життя. Але у будь-якому разі таємниця смерті досі залишається таємницею.

Висновки та подальші перспективи дослідження. Як ми бачимо на проаналізованому матеріалі, концепт “СМЕРТЬ” містить у собі цілу низку асоціацій та уявлень, котрі мають як почуттєве, так і раціональне начало. Проведене нами дослідження вказує на амбівалентність зазначеного поняття та виявляє його асоціативні поля, представлені численними синонімічними рядами. Проте, наша стаття відображає лише загальну концептуальну картину вираження явища “СМЕРТЬ”, і, оскільки, це поняття є дуже глибоким і надзвичайно розмаїтим у плані лексико-семантичного вираження, наша робота не дає вичерпної відповіді на питання даної проблематики. Отже, ми вбачаємо необхідність у подальшому розгляді питань висвітлення ролі паремій у розкритті картин смерті та глибшого вивчення паремійного фонду іспанської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Степанов Ю. С.* Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 824 с. 2. *Радзівєвська Т. В.* Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість : [монографія] / Тетяна Вадимівна Радзівєвська ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К. : ДП “Інформ.-аналіт. Агенство”, 2010. – 491 с. 3. *Лингвистический энциклопедический словарь* / [Ред. Виктория Николаевна Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 578 с. 4. *Вежбицкая А.* Семантические универсалии и описание языков / Анна Вежбицкая. – М. : РАДД, 1999. – 212 с. 5. *Савенкова Л. Б.* Русские паремии как функционирующая система / Людмила Борисовна Савенкова. – Ростов-на-Дону : Феникс. – 2002. – 256 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. *Diccionario de sinónimos y antónimos* [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.wordreference.com. 7. *Левинтова Э. И.* Испанско-русский фразеологический словарь / [Эрнестина Иосифовна Левинтова, Елена Моисеевна Вольф, Надежда Ароновна Мофшович, Ирина Александровна Будницкая ; под ред. Э. И. Левинтовой]. – М. : Рус. яз, 1985. – 1080 с. 8. *Загорская Н. В.* Большой русско-испанский словарь / [Наталья Васильевна Загорская, Неля Ниловна Курчаткина ; под ред. Б. П. Нарумова]. – [9-е изд., стереотип.]. – М. : Рус. яз. – Медиа; Дрофа, 2008. – 821 с. 9. *Proverbios de Muerte* [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.proverbiosweb.com. 10. *Frases de muerte* [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.frasescelebres.net. 11. *Proverbios españoles.* De Wikiquote, la colección libre de citas y frases célebres [Електронний ресурс]. – Режим доступу : es.wikiquote.org.